

De Staat van het Onderwijs 2023
Levende Talen Nederlands
15 mei 2023

Relevante passages voor Nederlands uit De Staat van het Onderwijs

Basisvaardigheden De afgelopen jaren hebben wij, en anderen, meermaals onze zorgen geuit over de beheersing van de basisvaardigheden. Wij maken ons daar nog steeds zorgen over: te weinig leerlingen in het basisonderwijs (bo) halen het taal- en rekenniveau dat nodig is om zonder problemen de overstap naar het voortgezet onderwijs (vo) te maken. Zeker bij rekenen moeten meer leerlingen op of boven het streefniveau kunnen werken. Ook behalen nog veel leerlingen in de onderbouw van het vo niet de fundamentele niveaus voor taal en rekenen, we zien zelfs dat in de onderbouw van het vo de beheersing van Nederlands en rekenen-wiskunde daalt. Mede daardoor verlaten teveel leerlingen het vo met een onvoldoende beheersing van het Nederlands. Dat maakt het er voor hen niet makkelijker op om mee te komen in het middelbaar beroepsonderwijs (mbo) of hoger onderwijs (ho). De gestelde referentieniveaus zijn de ondergrens van wat de leerlingen nodig hebben en deze niveaus worden nog te vaak niet gehaald.

Meeste bo-leerlingen beheersen fundamentele niveau • In het schooljaar 2021-2022 kregen we, nadat dit in eerdere jaren ontbrak, weer een beeld van de beheersing van de referentieniveaus door basisschoolleerlingen aan het eind van groep 8 (Inspectie van het Onderwijs, 2022a). De meeste bo-leerlingen beheersten minstens het fundamentele niveau (1F) voor lezen, taalverzorging en rekenen (figuur 2). Ongeveer 75% van de leerlingen gaat na het basisonderwijs naar vmbo-t, havo of vwo. Voor een goede aansluiting op deze onderwijssoorten is het van belang dat deze leerlingen ook het streefniveau beheersen. Van de bo-leerlingen behaalde bijna driekwart ook het streefniveau (2F) voor lezen, maar voor taalverzorging en rekenen lagen deze percentages lager. Zeker bij rekenen moeten meer leerlingen dit streefniveau kunnen behalen.

Minder vaak beheersing referentieniveau taal en rekenen-wiskunde in vo • Nog steeds behalen veel leerlingen in de onderbouw niet de fundamentele niveaus voor taal en rekenen. Uit onderzoek van Cito blijkt dat in het schooljaar 2021-2022 meer vo-leerlingen in de onderbouw onder of op het referentieniveau 1F presteerden dan in eerdere jaren. Ook haalden minder leerlingen de niveaus 2F of 3F voor Nederlands leesvaardigheid en rekenen-wiskunde. In leerjaar 3 presteerde een deel van de leerlingen op het vmbo zelfs onder het 1F-niveau voor Nederlands leesvaardigheid (vmbo-b/k: 35,9%, vmbo-g/t: 11,0%) en rekenen wiskunde (vmbo-b/k: 52,6%, vmbo-g/t: 14,0%) (Seton et al., 2022). Aan het eind van het vo moeten leerlingen op het vmbo het referentieniveau 2F behalen, op de havo 3F en op het vwo 3F (rekenen) en 4F (taal).

Leervertraging in bo bij spelling en rekenen-wiskunde • Onderzoek van het Nationaal Cohortonderzoek Onderwijs (NCO) laat zien dat tussen het begin van de coronapandemie in 2020 en de zomer van 2022 bo-leerlingen minder vooruitgegaan zijn bij rekenen-wiskunde en spelling dan leerlingen in een vergelijkbare periode vóór de coronapandemie. De vertraging in de leergroei bij rekenen-wiskunde en spelling is in het schooljaar 2021-2022 verder toegenomen. De eerder ook bij begrijpend lezen aanwezige leervertraging is daarentegen voor de hoogste groepen volledig ingelopen. Deze leerlingen lieten tussen medio schooljaar 2019-2020 en eind schooljaar 2021-2022 gemiddeld net zoveel leergroei zien als leerlingen in eenzelfde periode voor de coronapandemie (Haelermans et al., 2022). De leesvaardigheid van bo-leerlingen is wel licht gedaald ten opzichte van 10 jaar geleden, blijkt uit peilingsonderzoek (Inspectie van het Onderwijs, 2022g).

Op havo en vwo veel onvoldoendes centraal examen Nederlands • In het schooljaar 2021-2022 haalde respectievelijk 20,5% en 19,0% van de geslaagde havo- en vwo-leerlingen een onvoldoende voor het centraal examen Nederlands. Dit betekent dat ongeveer 1 op de 5 havo- en vwo-leerlingen met een diploma is uitgestroomd, en vaak is doorgedaan in het hoger onderwijs, zonder een voldoende vaardigheidsniveau voor Nederlands. Op het vmbo is het percentage onvoldoendes voor het centraal examen Nederlands lager (vmbo-b: 7,3%, vmbo-k: 11,5% en vmbo-g/t: 13,9%) (Inspectie van het Onderwijs, 2023o). De vaardigheid voor Nederlands van alle examenkandidaten is in 2022 gedaald ten opzichte van voor de coronapandemie (2015-2019). Dit vaardigheidsverschil met de periode voor de coronapandemie is wel kleiner dan in 2020-2021 het geval was (Cito, 2023).

Eerste beeld beheersing Nederlandse taal in het mbo • Voor het eerst hebben we zicht op de beheersing van de referentieniveaus voor taal (lezen en luisteren) van studenten die een mbo 2-, 3- of 4-diploma hebben behaald aan een groot deel van de instellingen. Studenten met een 5,5 of hoger voor het centraal examen Nederlands beheersen het referentieniveau waarop de toets is gebaseerd (mbo 2: 2F; mbo 3: 2F of 3F; mbo 4: 3F). In het studiejaar 2021-2022 behaalde bijna 15% (mbo 2) en 7% (mbo 3) van de gediplomeerden geen voldoende op het centraal examen op 2F-niveau. Dit betekent dat 4.094 mbo 2- en 1.677 mbo 3-studenten met een diploma onvoldoende geletterd uitstroomden. Ze beheersen niet het minimale niveau voor maatschappelijk functioneren en kunnen daardoor bijvoorbeeld moeite hebben met het lezen van een brief van de overheid of om de belangrijkste thema's van het journaal mee te krijgen. Van de mbo 4-gediplomeerden behaalde 70% in 2021-2022 het referentieniveau 3F. Voor de mbo 3-studenten die ervoor hebben gekozen om op 3F-niveau examen te doen, gold dit voor 62% (Inspectie van het Onderwijs, 2023m).

Nederlandse schriftelijke vaardigheid in het ho kan beter • Ook in het ho is het belangrijk om zicht te krijgen op de uitdrukkingsvaardigheid in het Nederlands. Informatie over de beheersing van de taalvaardigheid van instromende en uitstromende studenten ontbreekt echter. Ho-studenten hebben via een vragenlijst de eigen Nederlandse schriftelijke taalvaardigheid beoordeeld (zie ook hoofdstuk 6). De meeste instromende hbo- en wo-studenten schatten hun niveau voor schrijfvaardigheden uit referentieniveau 3F/4F in als redelijk (34%) tot goed (59%). Ho-studenten met de vooropleiding mbo schatten hun niveau lager in dan studenten met een vwo-vooropleiding (Inspectie van het Onderwijs, 2023s). Dat studenten hun eigen schrijfvaardigheid hoog inschatten, hoeft niet te betekenen dat die vaardigheid ook daadwerkelijk zo hoog is. Opleiders aan opleidingen in het ho gaven aan dat Nederlandse taalvaardigheid van studenten één van de belangrijkste verbeterpunten is (Warps et al., 2021). Dit is zeker van belang, gezien het aandeel potentieel nieuwe studenten dat met een onvoldoende voor Nederlands het vo verlaat.

Basisvaardigheden speerpunt voor inspectie • Het thema basisvaardigheden is een speerpunt voor de inspectie. We schreven in de Staat van het Onderwijs 2021 (Inspectie van het Onderwijs, 2021) dat het prestatieniveau van leerlingen in het po en vo op het gebied van rekenen en taal stagneert of daalt. Een toenemend percentage leerlingen verlaat het onderwijs laaggeletterd en/of laaggecijferd. Daar waar het gaat om burgerschap is er weinig tot geen zicht op de resultaten en constateren we al geruime tijd dat ook de kwaliteit van het onderwijs stagneert. Daarom krijgt dit thema nadrukkelijk aandacht in het toezicht op besturen, scholen en opleidingen. Zo krijgen we beter zicht op zowel de leerlingprestaties als het onderwijs in de basisvaardigheden

Basisvaardigheden in het toezicht • In onze onderzoekskaders voor het fundamenteel onderwijs en het mbo zijn de basisvaardigheden expliciet in standaarden benoemd. We kijken in het toezicht naar de wijze waarop het bestuur zicht heeft op de (ontwikkeling van) basisvaardigheden van leerlingen/studenten. We bekijken ook welke visie, ambities en doelen voor basisvaardigheden door het bestuur zijn geformuleerd. Daarbij is er bijvoorbeeld aandacht voor beleid op de basisvaardigheden en of besturen en scholen concrete en toetsbare doelen hebben voor de kwaliteit van het onderwijs in de basisvaardigheden. Het doel is om vast te stellen of het onderwijs aan de wettelijke eisen voldoet. Daarbij kijken we ook of de eigen ambities worden gerealiseerd. Ook onderzoeken we of besturen en scholen aandacht hebben voor specifieke groepen leerlingen die het risico lopen op laaggeletterdheid of laaggecijferdheid, of waar bevordering van basiswaarden specifieke accenten vraagt.

Nieuwkomers in het onderwijs • Sinds 2022, het uitbreken van de oorlog in Oekraïne en de verhoogde instroom van asielzoekers, is de situatie voor het nieuwkomersonderwijs drastisch veranderd. Op 1 oktober 2020 startte een groot deel van de nieuwkomers zonder Nederlandse nationaliteit direct op een basisschool (44%) of middelbare school (37%) zonder nieuwkomersvoorziening. De overige nieuwkomers zonder Nederlandse nationaliteit en korter dan een jaar in Nederland gingen naar een nieuwkomersvoorziening in het primair onderwijs of naar een eerste opvang anderstaligen (EOA)/ internationale schakelklas (ISK) in het vo. Het verblijf op een nieuwkomersvoorziening in het po duurde doorgaans 10 tot 14 maanden. Op de ISK/EOA bleven leerlingen meestal 14 tot 26 maanden (Bisschop et al., 2022). Vanaf het voorjaar van 2022 zijn Tijdelijke Onderwijsvoorzieningen (TOV) voor Oekraïense leerlingen ingericht. Deze zullen aan het einde van het schooljaar 2023-2024 weer sluiten.

Tekort in vo blijft toenemen • In het vo was het aantal openstaande vacatures het afgelopen jaar hoger dan het jaar daarvoor: voor 23,1% van de totale werkgelegenheid voor leraren stond in 2021-2022 een vacature open. Een jaar eerder was dat 16,9% (De Wilde et al., 2022) en in 2018-2019 nog 10,5%. De stijging in het aantal vacatures in het vo is groot. In aantal fte staan de vakken Nederlands, wiskunde-rekenen en Engels in de top 3. Dit is zorgwekkend met het oog op het verbeteren van de basisvaardigheden. De vacature-intensiteit (aantal vacature fte ten opzichte van het totale aantal fte per vak) is voor informatica, natuur- & scheikunde en Duits het hoogst. Ook in het mbo is het aantal vacatures toegenomen, van 8,8% van de werkgelegenheid naar 9,4%. In het mbo werden docenten Nederlands het meest gezocht, gevolgd door docenten zorg en welzijn en docenten techniek (De Wilde et al., 2022). De verwachting is dat het tekort in het mbo zich in de komende jaren stabiliseert, omdat er minder leerlingen zullen instromen. Wel is het voor deze sector lastiger om het toekomstige lerarenaanbod te voorspellen (Adriaens et al., 2022a).

Zorgen over vakdidactische vaardigheden voor taal en rekenen • Er is meer aandacht nodig voor het curriculum van de lerarenopleidingen. Van de studenten aan de lerarenopleiding basisonderwijs die in het studiejaar 2020-2021 aan de landelijke kennisbasistoetsen hebben deelgenomen is 69% in één keer geslaagd voor Nederlandse taal en 73% voor rekenen-wiskunde (10voordeleraar, 2022). Beginnende leraren met een vwo vooropleiding haalden hogere cijfers op de landelijke kennisbasistoetsen dan beginnende leraren met een mbo- of havo-vooropleiding (Inspectie van het Onderwijs, 2023k). Lerarenopleiders van de leraren opleiding basisonderwijs schatten in dat een deel van de afgestudeerden op sommige onderdelen van taal en rekenen niet bekwaam is wat betreft de vakdidactische vaardigheid. Meer dan de helft denkt bijvoorbeeld dat dit geldt voor minstens 20% van de afgestudeerden voor het kunnen uitleggen van de onderwerpen stellen (onderdeel van taal) en meten (onderdeel van rekenen) (Onderwijsraad, 2022). Sommige beginnende leraren in het po geven ook zelf aan niet voldoende kennis en vaardigheden te hebben om taal (leesvaardigheid: 13,1%, mondelinge taalvaardigheid: 8,9%, schrijfvaardigheid: 16,3% en taalverzorging: 9,2%) en rekenen (getallen: 4,4%, meten: 11,2%, verbanden: 13,4% en verhoudingen: 12,0%) duidelijk uit te kunnen leggen. Slechts iets meer dan de helft van de beginnende leraren geeft aan voldoende begeleiding te hebben ontvangen bij het toepassen van vakdidactiek voor taal (55,6%) en rekenen (59,6%) (Inspectie van het Onderwijs, 2023k).